

Neoliberalizmde Toplum ve Birey Anlayışına Eleştirel Bir Bakış

Ahmet Küçük¹

Özet

Bu çalışma, Neoliberalizm'in bireysel normatif fikirler geliştirirken kapalı bir toplum teorisi geliştiremediği ve toplumu piyasa toplumuna uygun olarak şekillendirmeye odaklandığı gerçeğini ele almaktadır. Metodolojik olarak, Friedrich von Hayek ve diğer Neoliberal isimlerin metinlerine dayanarak bu temel pozisyonu ortaya koymayı amaçlayan bir yaklaşım benimsenmiştir. Hayek tarafından ortaya konan piyasanın ve toplumun evrimsel oluşumuna dair düşünceler Neoliberalizmin en önemli referans noktası olarak kabul edilmektedir. Neoliberalizmin temel amacı, toplumu piyasa toplumuna uygun olarak şekillendirmektir. Ancak, uygulamalarına bakıldığında, Neoliberalizm politik olarak örgütlenmiş toplumun dağılması için bir proje görünümünde olduğu yönündedir. Neoliberal anlamda Bireysel özgürlük ise, yalnızca piyasaya katılım sağlamada ayrımcılık yapmamaktan ibarettir. Çalışmanın amacı Neoliberal piyasa toplumu ve piyasa bireyi anlayışının günümüz toplumsal sorunlarının çözümüne çare olamayacağını göstermektir.

Giriş

Bu çalışmada ele alınacak Neoliberal birey ve toplum kavramları temelde Friedrich von Hayek'in ve bazı önde gelen Neoliberal isimlerin metinlerine dayanmaktadır. Bunun temel nedeni bu çalışmalarının aynı zamanda bu alandaki Neoliberal düşünceye en kapsamlı içgörüyü sunuyor olmalarıdır (Türk, 2005:124). Metodik olarak, bu temel pozisyonu anahtar metinlere dayanarak ortaya çıkarmak isteyen bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Hayek'in eserlerinde ortaya koyduğu kendiliğindenlik düşüncesi bir düzen ilkesi olarak ekonomik alandan topluma aktardığı kültürel evrim teorisi ile başlar (Caldwel, 2002:285). Bu Neoliberal anlayışa göre piyasanın ve toplumun evrimsel oluşumu fikri tartışmalı olsa da Hayek'in konumu Neoliberalizmin en önemli referans noktasını oluşturmaktadır (Türk,2005). Aynı durum, geç Feodalizme ve Mutlakiyetçiliğe karşı liberal burjuva hareketinin orijinal değerleri olan fakat onunla artık hiçbir ortak yanı olmayan Neolibe-

1 Düzce Üniversitesi, eyemsel@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-7802-7236

ral yorumu için de geçerlidir. Ayrıca toplumun, somut gerçeğe dayalı Neoliberal misyonunun sınırsız demokrasiye, sosyal adalet ilkesine, müdahale ve refah devletine karşı yalnızca olumsuz yaklaşımlarda oluştuğu açıktır.

Neoliberalizm aslında bireysel normatif fikirler geliştirmiş olsa da kapalı bir toplum teorisi geliştirememiştir (Clarke, 2005). Bu, toplumu piyasa toplumuna uygun olarak şekillendirmek iddiasının Neoliberal projenin temel endişelerinden biri olması ve özellikle de bu iddianın son otuz yılda önemli ölçüde gerçeğe dönüşmesi bakımından şaşırtıcıdır. Uygulamalarına bakıldığında Neoliberalizm adeta, politik olarak örgütlenmiş toplumun dağılması için bir proje görünümündedir (Turgut, 2019). Onun temel derdi sadece ekonomidir. Her analizin merkezinde neredeyse ona taparcasına sadece piyasa, piyasanın yapısı, koşulları yer almaktadır. Bu bakımdan toplum, Neoliberal dünya görüşünde sadece piyasanın çerçeve koşulu olarak, dışsal bir büyüklük olarak, hatta piyasanın eş anlamlısı olarak var olur. Neoliberal düşüncede toplum bağımsız bir kategori değildir.

Bu anlamda somut toplumsal ve politik sorunlara en fazla önem veren Alman Neoliberalizmi olmuştur. Röpke'nin toplumsal "Yapısal Politika" fikri ve Aleksandr Rüstov'un "Hayati Politika" fikri, 1940'lar ile 1960'lar arasındaki bu çabaları karakterize etmektedir (Ptak, 2013). Ancak Röpke ve Rüstow, ana eserlerinde klasik ekonomik liberalizmi kültür ve toplum açısından açıkça eleştirseler dahi, sosyo-politik analizlerinin odak noktası yine de piyasa ekonomisinin istikrarına katkıda bulunabilecek sosyal çerçeve koşullarını saptamaya yöneliktir. Ordoliberal düşüncede, toplumsal yapı, tepesinde bir lider tabakasının bulunduğu Piramide benzetilmektedir (Horn, 2019). İnsanların, demokrasinin kötüye kullanılması yoluyla, piyasa üzerinde düzeltmeler gerçekleştiren akıl dışı bir kitle olarak değerlendirilmesi ve ekonominin ve toplumun müdahaleci çöküşünü durdurmak için önderlik etmesi gereken entelektüel bir elit kesime gereksinim duyduğu inancı, yalnızca derin bir kültürel karamsarlığa ve insanların bireyselliğine güvensizliği yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda Ordoliberalizmi demokratik ilkelerle doğrudan çatışmaya sokar.

Oysa Hayek'in bireycilik ve özgürlük gibi temel liberal değerleri savunan, geniş kapsamlı sosyal ve felsefi yazıları çok daha yumuşaktır. Hayek'in köklü muhafazakâr özü ve otoriter karakteri, kendini sürekli liberal değerlerin koruyucusu olarak göstermesiyle ilk bakışta fark edilmez. Ama piyasa ekonomisinin kendiliğinden bir düzen olarak türetilmesi bile yapısal bir şiddet ilişkisini gösterir, çünkü kendiliğindenlik burada değişmez nesnel kısıtlamaların evrensel olarak tanımlanmasından başka bir şey ifade etmez. Bu şiddet otoriter bir hükümetin ya da iyi niyetli bir diktatörün görünen açık dış bas-

kısı değildir. Kişi olarak tanımlanamaz, çünkü piyasanın şahıs olarak belirgin olmayan güçleri tarafından uygulanır. Sosyal kesintiler talep eden veya kitlesel işten çıkarmaları zorlayan anonim piyasadır (Rehmann, 2013). Bu sayede, zengin ve güçlü olanların özel çıkar amaçları gizlenmiş olur. Hayek bu düşünceleri ifade ederken, değişmesi mümkün olmayan piyasa koşullarını kabul eden ve onlara uyum sağlayan bireylere güvenmektedir. Hayek'in bireyciliği bu nedenle bir uyum sürecini, alçakgönüllülük ve piyasa koşullarına boyun eğme özgürlüğü fikrini temsil eder (Whyte,2019).

Hayek'in toplum tanımı da piyasanın üstün konumunu ve bu zorunlu üstünlüğe dayalı ilişkileri özetlemektedir. Toplum hareket eden bir kişi değil, üyelerinin belirli soyut kurallara uymasından kaynaklanan düzenli bir eylem yapısıdır (Kararmaz&Uygur, 2017). Hepimiz iyilikleri piyasaya borçluyuz. Piyasa ekonomisi, herhangi birinin bunları bize verme niyeti değil, toplumun üyelerinin genel olarak belirli kurallara uymaları gerçeğidir (Von Hayek, 2020). Bu kurallar, kendilerine veya üçüncü kişilere belirli bir gelir sağlamak için hiç kimsenin başkalarına zorlama yapmaması kuralını da içerir. Bu bize, bizim çıkarımıza ters olsa bile, piyasanın sonuçlarını kabul etme yükümlülüğünü getirir. Böylece, her kim milyonlarca dolarlık bir yönetici maaşı alırsa, piyasanın kurallarına uygun bir gelir elde etmiştir ve bunu zor kullanmaksızın gerçekleştirmiştir. Buna karşın, kamu protestoları ve grevler yoluyla insanca yaşanabilir asgari ücretler için bir araya gelenler, piyasa sonuçlarını kabul etmiyorlar ve bu nedenle Hayek'e göre toplumun geçmişten gelen kurallarıyla uyumlu olmayan bir baskı uyguluyorlar.

Tarihin Nesnesi Olarak İnsan

Hayek'in kültürel evrim teorisini ortaya atmasından çok önce, daha sonra sosyal piyasa ekonomisine onun adını verecek olan Alfred Müller-Armack, kapitalizmin dinamiklerinin incelenmesini önerdi ve en önemlilerinden biri olduğu söylenen kapitalist gelişme yasasını önerdi (Müller-Armack, 1978). Müller-Armack bu dinamiği, konjonktürel döngü teorisi üzerine yaptığı çalışmada başladığı ve şimdi tarihsel bir oluşum olarak kapitalizme kadar genişlettiği "kendini gerçekleştirme" kavramıyla tanımlamıştır. Müller-Armack, kendini gerçekleştirme "tarihin temel süreci" veya "tarihin ana kategorisi" olarak atıfta bulunur; bu tek başına, tarihsel materyalizm ve tarihsel idealizmden farklı olarak, tarihsel süreci kavramayı ve gelişmeyi anlamayı mümkün kılar. Bunun ön koşulu, kültürel gelişimin kendiliğindenliğinin kabul edilmesidir, çünkü kendiliğindenlik ve özgürlük, kendini gerçekleştirmenin temel nitelikleridir (Eriksson & Vogt,2013). Müller-Armack'ın kapitalizmin kendi kendini üretmesi üzerine tezinden çıkardığı sonuç, Hayek'in daha son-

ra evrim teorisiyle antropolojik bir çerçevede gösterdiği şey serbest piyasa ekonomisine alternatiflerin olmaması düşüncesi ile aynıdır.

Kendiliğindenlik, Müller-Armack'a göre, kapitalist toplumun gelişim anlayışında bilinçli olarak belirlenmiş ekonomik veya toplumsal hedefler aracılığıyla ortaya çıkarılmadığını ve ortaya çıkarılmayacağını ifade etmektedir. Çünkü kapitalizmin başarısı rasyonalizmde yatmamaktadır. Bunun yerine, bütün sistemin rasyonel dışsal düzeni ve içsel tutumları, ekonomik ilerleme için bir öngörü şeması olarak anlaşılmalıdır.

Hayek'in kültürel evrim teorisinin özü, yasalar, hukuk, dil, para ve piyasa gibi modern toplumsal kurumların, amaçlanan bir sürecin sonucu olmamasıdır. Bu, süreç bilinçsiz bir oluşum, birikim ve deneyim bilgisinin ve eylem uygulamalarının gelenek ve ahlak biçiminde aktarılması sürecidir. Bilinçli insan tasarımının doğal ve sosyal çevresine müdahalesinin ürünü değildir. Kendiliğinden bir düzen olarak piyasalar gibi, medeniyet ve toplum da insan tarafından aktif olarak yaratılmamıştır. Bu gelişmeyi anlayabilmek için, insanın kültürü geliştirebilmesinin nedeni, akıl sahibi olması olduğu görüşünden tamamen kurtulmamız gerekir (Von Hayek,2020).

Hayek'e göre, insani gelişimin üç kökü ya da taşıyıcısı vardır ve bunları insani değer oluşumunun kaynakları olarak da adlandırır: İçgüdüler, gelenek ve akıl. İçgüdüler biyolojik veya genetik evrimin bir özelliği olsa da gelenek ve akıl kültürel evrim sürecinde gelişir. Her iki evrim biçiminde de bilinmeyen dış çevreye uyum süreci, temelde özdeş bir seçim şemasına dayanan sürekli bir rekabet biçimindedir: Var olmak ya da yok olmak. Biyolojik evrim alanında fiziksel hayatta kalma olarak ifade edilen durum, kültürel evrimde, insanın dış koşullara en uygun şekilde uyum sağlamasına izin veren rakiplerle rekabet halinde başarılı bir seçim kriteri olarak üretkenlik avantajı anlamına gelir. Burada ve orada mümkün olan en iyi hayatta kalma stratejisi için kaynakların makul bir şekilde kullanılması sorunu vardır. Biyolojik ve kültürel evrim, sürekli bir deneme yanılma sürecidir, değişen çevreye uyum sağlamak için sürekli bilinçsiz bir deneydir ve bu nedenle ne öngörülebilir ne de kontrol edilebilir.

Biyolojik ve kültürel evrim arasındaki bu benzetme ile Hayek biyolojik evrim teorisinin eşliğinde yer almaktadır. Öte yandan, kültürel evrimin genetik olarak önceden belirlenmediği için önemli bir fark olduğunu kabul eder. Kültürel evrim sürecinde seçilen ve iletilen bilgiler doğuştan değil, ahlak ve gelenek biçiminde tarihsel olarak aktarılan davranış kuralları aracılığıyla öğrenilir. Hayek, kültürel evrimi, bu içgüdüleri bastıran ve daha fazla sayıda birlikte yaşamanın daha üretken biçimlerini mümkün kılan kültürel kurallar

ve toplumsal kurumlar yaratarak, insanın içgüdüsel eylemlere bağlılığından yavaş yavaş kurtuluşu olarak görmektedir. Bu anlamda kültürel evrim, basit kabile toplumlarından son derece gelişmiş iş bölümüne sahip kitle toplumlarına kadar insan uygarlığı süreciyle eş anlamlıdır. Kültürel evrim genetik evrimden çok daha geç başlar, ancak genetik evrimin aksine, edinilmiş özelliklerin aktarılmasına dayandığından, çok hızlı bir şekilde ilerler ve bir kez baskın hale geldiğinde, genetik evrimin önemini arka plana iter.

İnsanı hayvandan ayıran özelliklerden biri, başarılı davranışları taklit edebilme, öğrenilenleri aktarabilme ve bu deneyimlere dayanarak insan bilgisinin bir birikimi olan genel davranış kuralları formüle etme yeteneğidir. Ancak Hayek açısından önemli olan, bu deneyimsel bilginin, akıl yürütme veya mantıksal sonuçlara dayanmayan, sıklıkla istemsiz bir şekilde hâkim olan adetler, gelenekler ve geleneklere uyum sağlama yoluyla kazanılmış olmasıdır. Bu nedenle, bireylerin anlayışı ve onayı, Hayek'in kültürel evriminde bir rol oynamaz. Kültürel evrim sürecinde aşılması gereken içgüdülerin devam etmesi, bilinçsiz boyun eğmenin bir ön şartıdır. İnsan, zeki olduğu için yeni davranış kurallarını benimsemedi. Yeni davranış kurallarına boyun eğerek zeki oldu. Dil, ahlak, hukuk ve para gibi medeniyetin temel araçları, tümü bir tasarımın değil kendiliğinden büyümenin sonuçlarıdır (Von Hayek,2020).

Bu tür toplumsal davranış kuralları, erken bir gelişim aşamasında daha konuşmadan yerleşen bir kurallar kümesi olarak ortaya çıkar. Daha sonra olumsuz düzenlemeler biçiminde kendini gösteren bağlayıcı bir kurumsal çerçeve haline gelir. Çünkü Hayek'in evrim anlayışına göre insan, sebep-sonuç ilişkileri temelinde değil, sadece deneme yanılma yoluyla geçmiş hatalardan öğrenerek ilerler. Davranış kurallarının geliştirilmesi, farklı sorumluluk düzeylerinde gerçekleşir. Bireyin kişisel değerleri genel olarak bağlayıcı bir güce sahip olmasa da gelenekler ve adetler toplumsal davranış standartlarının daha bağlayıcı bir aşamasını oluşturmaktadır. Yasalaştırılmış, kodlanmış hukuk, genel olarak bağlayıcı davranış kurallarının en yüksek biçimini oluşturur. Bunlar istisnasız olarak toplumun tüm üyeleri için geçerlidir ve kendileri kuralların bir parçası olan genel kabul görmüş kurumlar tarafından uygulanabilir. Böylece kültürel evrimin sonunda, bireyin kendi çıkarlarını sürdürebileceği yönetilebilir bir eylem çerçevesi sağlayan liberal hukuk devleti vardır. Bu düşünce Francis Fukuyama'nın ortaya attığı "tarihin sonu" fikrinin Hayek versiyonudur (Modugno,2017;233).

Böylece modern büyük toplumların oluşumu için gerekli koşullar yaratılmış olur. Burada bireyler, kabile toplumları gibi birbirleriyle iş birliği yaparak az sayıda toplumsal hedefi gerçekleştirmek zorunda kalmazlar. Bu sayede,

ahlak ve gelenek tarafından belirlenen sınırlar içinde sürekli olarak bireysel hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir rekabet ortamı oluşturulabilir. Artık birey, gruba saygı göstermek zorunda kalmadan birçok hedefi takip edebilir. Bu nedenle, toplumsal düzeyde kolektif ahlaktan bireyci ahlaka geçişle karakterize edilen bir ahlak çeşitliliği ayrışma sürecidir. İlk grup içgüdüleri sadece özel mikro düzeyde hayatta kalırken, makro düzeyde, varoluşsal zorunluluklarla doğan küçük grup, açık toplum tarafından değiştirilir. Bu şekilde kültürel evrimin sonucu Hayek için çift yönlüdür: İlk olarak, barışçıl rekabet kullanımını için fırsatlar sunar ve sürekli artan üretkenlikle yoğunlaştırılmış uzmanlaşmayı mümkün kılar ve ikinci olarak, hedef seçeneklerinin çoğaltılmasıyla bireysel özgürlük için temeller oluşturur (Herrmann-Pillath, 2021).

Dolayısıyla toplum da piyasa gibi, kendiliğinden bir düzendir. Sadece daha kapsamlıdır. Kendiliğinden bir düzendir, çünkü ne genetik ne de insan aklı tarafından yaratılmıştır. Bu, kültürel evrimin sonucudur. Hayek'in düşünce yapısında aklın rolü ikincil bir öneme sahiptir, çünkü kültürel evrimde ortaya konan davranış kuralları, insanın çevresiyle ilgili düşüncesinden daha fazla zekâ içerir. Hayek, çeşitli ahlaki aşamalar gibi, aklın da evrimin bir ürünü olduğunu ve dolayısıyla düzenin gelişimine şekil veremeyeceğini savunur. Hayek, sosyal-biyolojiye atıfta bulunarak burada argüman geliştirir: “Beyin, kültürü kabul etmemizi sağlayan bir organdır, ancak onu tasarlamamıza izin vermez” (Von Hayek,2020). Ama bu aklın toplumu şekillendirmede hibir önemi olmadığı anlamına gelmez. Aksine, geleneklerin, değerlerin ve ahlaki yönelimlerin genel hukuka dönüştürülmesi ve uygun örgütlerin (örneğin bir şirket, bir anonim şirket, dernekler, kamu kurumları veya bir hükümet) gelişmesiyle kendiliğinden düzeni tamamlamada önemli bir işlevi vardır. Dolayısıyla akıl, halihazırda var olan bilginin keşfedilmesi ve aktarılmasında ve “büyük toplumun” varlığı için önemli olan yönlerin seçiminde uygulamasını bulur. Bilimlerin, özellikle de sosyal bilimlerin görevi tam olarak burada bulunur, ancak biçimlendirici işlevlerinde aşırı yüklenmemelidirler. Bilimin siyaseti yönetmeye katkıda bulunabileceği yararlı anlayış, kendiliğindenlik düzeninin genel niteliğinin anlaşılmasından ibarettir. Sahip olmadığı ve sahip olamayacağı somut bir durumun özel koşulları hakkında herhangi bir bilgiden ibaret değildir.

Hayek'in kültürel evrim teorisi kadercilikle sonuçlanır. Kendiliğinden düzen bilinçsizce geliştiği ve insanlar tarafından anlaşılmadığı için, onu temelden değiştirmek imkansızdır. Hayek, kapitalist toplumun sarsılmaz olduğu mesajını, diğer Neoliberallerin yaptığı gibi, özgür kapitalizmi övmekle değil, gelişimi insan aklının kısıtlanmasını gösteren binlerce yıllık evrimin kural ve tanımlarıyla haklı çıkarmaktadır. Böylece Adam Smith'in “görünmez eli”

Hayek'te "iki görünmez el" haline gelir (Hall, 2014): Ekonomik koordinasyonun görünmez eli ve toplumsal örgütlenmenin görünmez eli.

Temel Liberal Değerlerin Çöküşü Olarak Bireycilik ve Özgürlük

Neoliberalizmin Liberalizm'in önde gelen temel değerlerinden biri olan bireyciliğe olan ilişkisi belirsizdir. Bir yandan, Neoliberalizm, metodolojik bireycilik yaklaşımının konseptüel yaklaşımında ortaya çıkan katı ve abartılı bir bireyciliği savunmaktadır. Bu ekonomik düşünce yaklaşımında, grupların ve toplulukların eylemleri sadece bireylerin hedeflerine, tutumlarına ve davranışlarına indirgenir. Topluların kendi eylem yönelimleri ise dışlanmaktadır. Neoliberalizmin tüm "toplum" biçimlerine yönelik sürekli saldırıları da bunun göstergesidir. Bu radikal bireyci ve ekonomist insan yapısının inşasına, tartışılan Neoliberal ekonomik ve toplumsal gelişme vizyonundan kaynaklanan bir görüş karşı çıkar: bireysel varoluşun kaçınılmaz bağımlılığı. Bazı ayrıntılardaki farklılıklara rağmen, Neoliberal açıklama yaklaşımları ortak bir özellik taşır: Bireyin tarihsel süreci şekillendirmesi ve etkilemesi çok sınırlıdır. Bireyin kendi hedeflerini belirlemesi ve bunları uygulamak için uygun yollar araması özgürlüğü, sadece piyasa alanında, tüketici ve üretici olarak hareket eden bir piyasa katılımcısı olarak sınırlıdır. Piyasa, neoliberal perspektiften bakıldığında, bireyin boyun eğmesi gereken doğal düzen olarak kabul edilir (Çoban, 2013). Piyasa, tarihsel veya evrimleşmiş olarak belirlenmiştir, böylece bireyin tarihsel sürece aktif olarak müdahil olma veya onu etkileme özgürlüğü sınırlıdır.

Alman Neoliberalizminin ise ekonomi ve toplumu şekillendirmek için daha geniş kapsamlı bir iddiası olduğu doğrudur. Örneğin, Eucken ekonomik sistemleri, geleneksel olarak yetiştirilen ve rasyonel düzen ilkelerine göre yaratılmış olarak sınıflandırır. Ancak, bu neoliberal görüşe göre, toplumun düzen politikası modeli, insanın ve şeyin özüne karşılık gelir ve Hayek'in titizliğinde olduğu gibi birey için gerçek bir alternatif yoktur. Hayek'e göre, bireycilik öncelikle, bireyin toplumsal evrimin toplumsal süreçlerine boyun eğmesi ve uyum sağlaması anlamına gelir. Bu nedenle, bireycilik, bu toplumsal süreç karşısında alçakgönüllülük ve diğer görüşlere hoşgörü ile bakar. Bu, toplumsal sürecin kapsamlı bir şekilde yönetilmesi arzusunun kök saldıği entelektüel beğenmişliğin tam tersidir.

Hayek, bireyciliğin anlamı ve içeriği hakkındaki temel bir makalesinde, gerçek ve yanlış bireycilik arasında ayırım yapar (Von Hayek, 2004). Bu, tipik bir Neoliberal yaklaşım olan kavramsal bir dost-düşman karşıtlığıdır. Neoliberal düşünürler her zaman doğru, gerçek veya iyinin yanında olduklarını düşünürler. Ancak Hayek'in bilgi teorisine göre, gerçek bir bireyciliğin

belirlenmesi mümkün değildir çünkü insan aklının ve toplumsal bilginin sınırlamaları nedeniyle gerçeklerin belirlenmesi pek mümkün olmamalıdır. Bununla birlikte, kendilerini elit olarak ilan eden Neoliberal düşünürler için, bu kuralın bir istisnası olduğu açıktır.

Hayek'in bireyciliğin ikili yapısı, kültürel evrim teorisindeki hipotezlerine karşılık gelir. Gerçek bireycilik, iddia edilen gerçekçi, anti-rasyonalist bir insan imajını takip ederken, Hayek, sahte bireyciliği, özellikle de akli insan gelişiminin merkezi unsuru haline getiren Fransız Aydınlanma geleneğinde abartılı bir rasyonalizmin yanında konumlandırır. Bu sözde bireycilik toplumsallığa yol açar. Gerçekliğe bütünüyle nüfuz eden ve bu temelde toplumu planlı bir şekilde tasarlayan, akıl sahibi bireye olan aşırı bir inanca dayanır. Sahte bireycilik tam olarak anlamadığı hiçbir şey tarafından yönlendirilmek istemez, her bir özel durumda tüm sonuçları anlayarak karar verme özgürlüğüne sahip olmak ister ve kurallara uymak yerine belirli hedefleri takip etmek ister (Von Hayek, 1989).

Hayek, bireyin toplumsal süreçlere karşı büyük ölçüde pasif bir rol üstlendiğini ve bu süreçlerin gelişiminin bilinçli tasarımlardan kaynaklanmadığını savunur. Bunun nedeni, modern toplumların karmaşıklığı arttıkça, insanın dünyayı anlama kapasitesinin azalması ve anlamamasıdır. Sonuç olarak, birey sadece kültürel evrimde kök salmış genel kurallara uymak zorundadır. Bu, toplumun seviyesi için, geleneksel örfler, ahlaki normlar, kanun ve hukukun kabul edilmesi anlamına gelirken, ekonomik alandaki yarışma kurallarının piyasada koşulsuz olarak kabul edilmesi gerektiği anlamına gelir. Gerçek bireycilik, bireysel zihnin sınırları olduğunu fark etme bilincinden kaynaklanır. Bu bilinç, bireyleri, kendilerinden daha büyük şeyler yaratan anonim toplumsal süreçlere karşı alçakgönüllü kılar. Hayek'e göre, bu kısıtlama oldukça geniştir, çünkü birey, sosyal süreçlere katılırken, özel bir durumda haklılıkları belirgin olmayan ve kendisi için sıklıkla anlaşılabilir ve irrasyonel görünen değişikliklere uyum sağlamaya ve uzlaşılara boyun eğmeye hazır ve istekli olmalıdır.

Hayek, yanlış bireycilik kavramına ilişkin olarak, yalnızca insanlardaki iyiliği gören idealize edilmiş bir insan modeli varsayımında bulunmaktadır. Bunu, günümüzdeki sosyo-ekonomik reform tartışmalarında, şefkat, dayanışma veya sosyal adalet gibi değerler savunulurken alaycı bir üslup ile kullandığı "iyi insan" yorumundan anlamak mümkündür. Neoliberalizm tarafından iddia edilen gerçekçi insan modeli ise, özne güçsüzlüğü ve pasifliği ile temelden etkilenir ve insan doğasına karşı derin bir kötümserlik üzerine kuruludur. Neoliberal bireycilik, "kötü insanların en az zarar verebileceği bir

sistemdir. Neoliberallerin bu insan modeline yönelik eleştiriye karşı savundukları tek dayanak noktası ise, kişisel çıkar arayışıdır.

Hayek'e göre, Neoliberal bireyciliğin temel prensibi olan kendi çıkarlarının peşinde koşma, bireyin kısıtlamalarının sonucu olarak ortaya çıkar. Bu kısıtlamalar, insan zihninin gerçekten kavrayabileceği her şeyin, merkezinde olduğu dar çevrenin gerçeklerinden ibaret olduğu ve etkili bir şekilde ilgilenebileceği ihtiyaçların toplumun tüm üyelerinin ihtiyaçlarının sadece çok küçük bir bölümünü oluşturduğu şeklindedir. Bu anlamda, aile içine gömülü öz çıkar bireyin kendiliğinden gerçekleşen düzen içindeki gerçek imkanlarına uygun düşerken, sahte bireycilik insanları kendini beğenmişliğe maruz bırakır ve birlikte yapılabilirlik inancına tabi kılar.

Bu durumda geriye dönüp baktığımızda Liberalizmin en yüksek değeri olarak görülen bireycilikten geriye ne kalmıştır? Neoliberal değerler düzeyinde, insan, onun tarafından etkilenemeyen toplumsal gelişimin bir nesnesi haline gelir – bu, sürekli bir zorlama altında bir boyun eğme varoluşudur. Feodal toplumun otoritesinden kurtulan birey, kendiliğinden koşulsuz olarak teslim olmak zorunda olduğu Neoliberal piyasa ekonomisinin çarkına sokulur. Bu da hareket özgürlüğünü büyük ölçüde kısıtlar. Evet, birey doğuştan bile özgür değildir, çünkü kendiliğinden düzen, insan gelişiminin en yüksek biçimi ve dolayısıyla tarihin son noktası olarak kabul edilir. Aklın kullanımı, Hayek'in seçkin düşünürler olarak tanımladığı seçkin kesimin birkaç istisnası dışında, alçakgönüllülük ve kendiliğinden düzenin süreçlerine boyun eğme zorunluluğunu kavramakla sınırlıdır. Bireyin özgürlüğü artık toplumsal ve maddi kısıtlamalardan kurtulma özgürlüğü değil, toplumu bilinçli ve planlı bir şekilde şekillendirmek isteyen abartılı bir insan aklı inancından kurtulma özgürlüğüdür. Geriye kalan, en iyi ihtimalle kendi durumunu anlayan ve kişisel yaşam koşullarını ancak anonim kuralların dar bir çerçevesi içinde etkileyebilen, bencil, acınası bir bireydir.

Kendiliğinden düzenin bu kuralları aynı zamanda genel anlamda özgürlüğün sınırlamalarıdır. Hayek'in sosyal felsefesinde özgürlük, bireye sunulan bir eylem çerçevesidir, bu nedenle bireyler için özgürlük alanı oluşturabilir, çünkü genel kabul görmüş bir kurallar kümesi aracılığıyla onlara belirli sınırlar koyar. Bu, özgürlüğün kültürel evrimin bir ürünü olarak anlaşılmasının mantıklı bir sonucudur. Hayek'e göre kültürel evrim, her zaman günlük deneyimlerin işlenme sürecinde negatif olarak kanıtlanmış olan şeyleri seçer ve bunlar gelecekte kaçınılması gereken eylemlere gerekçe oluşturur (Von Hayek, 1948). “Özgürlük, aynı zamanda özgürlük disiplini olan medeniyet disiplininin kademeli evrimi ile mümkün olmuştur. Öz ifadeyle Hayek'e göre özgürlüğümüzü özgürlük sınırlamalarına borçluyuz.

Burada özgürlük burada negatif, bir şeyden özgürlük olarak anlaşılır, ancak bir şeye pozitif özgürlük olarak anlaşılmaz. Özgürlük, yalnızca zorlamanın olmamasıyla meşrulaştırılır. Bu, “toplumsal yaşamda, kimilerine kimi-leri tarafından yapılan baskının mümkün olduğu kadar azaltıldığı bir insan durumu” hakkındadır. Bu özgürlük anlayışı, Klasik Liberalizmin ekonomik özgürlük geleneğinde yer alır ve Milton Friedman’ın “Kapitalizm ve Özgürlük” adlı eserinde savunduğu gibi neoliberal ahlakın bir temel unsurudur (Friedman, 2002). Hayek’in yaptığı, özgürlüğün değerini toplumsal evrimin koşullarından çıkararak genişletilmiş bir gerekçe bağlamı sağlamaktır. İyi ama Neoliberal düşüncede zorlamanın olmaması ne demektir? Bu soruyu cevaplayabilmek için, Neoliberal devlet anlayışına bir kez daha bakmak gerekir, çünkü zorlamanın uygulanması yalnızca devlete ait bir yetkidir. Gördüğümüz gibi, Neoliberal devlet sosyal güvenlik ve diğer kamu hizmetleri söz konusu olduğunda asgari bir devlettir. Bununla birlikte, piyasa ekonomisi düzeninin uygulanması ve güvence altına alınması söz konusu olduğunda, içte ve dışta güçlü bir devlettir. Ama devlet aynı zamanda kendiliğinden düzenin bir ürünüdür ve bu bakımdan ona tabidir. Bu nedenle hükümet keyfi yasalar çıkaramaz, aksine Hayek anlamında her zaman genel kurallara uymaya mecburdur. Bu nedenle hukukun üstünlüğü bir hukuk devleti değil, hukukun ne olması gerektiğine dair bir kural, bir meta-hukuk ilkesi veya siyasi bir idealdir. Yasama ancak kendini buna bağlı hissettiği sürece etkili olacaktır. Bir demokraside bu, toplumun ahlaki geleneğinin bir parçası olmadıkça gerçekleşmeyeceği anlamına gelir. Bu mantığa dayanarak, örneğin ortak mülkiyet ya da iş birliği ve merkezi yönetime dayanmayan planlama, ekonomik sürecin önemli kurumları olarak ilan edilir, çünkü kendiliğinden düzen, görüldüğü gibi, rekabet ve seleksiyon üzerine kuruludur (Von Hayek, 2020).

Devlet sadece yasayı uygulamak için zorlama uygulayabilir. Zorlama ve güç Hayek için aynı şey değildir. O iktidarın olumlu bir nitelik olarak anlaşılmasını sağlamak amacıyla, güç kavramını “istenen şeyi elde etme yeteneği” olarak kullanarak zorlama kavramından açıkça ayırır. “Böylece özgürlük, güçle değil, yalnızca zorlama ile sınırlandırılmış olur. Bu bakımdan, özgürlüğün olumsuzluğu etkileyici bir şekilde doğrulanmaktadır. Örneğin fiziksel şiddet, özgürlüğe yönelik bir tehdittir, çünkü bu bir zorlama biçimidir. Öte yandan, meşru kişisel çıkarları takip etmenin imkansızlığı, yani bir şeyi başarmak için yeterli olanaklara sahip olmama, özgürlük eksikliği anlamına gelmez.

Hayek’e göre güç, devlet zorlaması yoluyla piyasa sonuçlarını değiştirmek için kullanıldığında özgürlükle çatışır (Ekici, 2015). Özgürlük ile güç olarak özgürlüğün orijinal anlamındaki bu karıştırılması, kaçınılmaz olarak bir öz-

gürlük ve refah denklemine yol açar ve bu da ekonomik malların yeniden dağıtımını taleplerini desteklemek için özgürlük kelimesinin cazibesini kullanmayı mümkün kılar. Bu mantıkta insanları iş, barınma veya sağlık gibi temel ihtiyaçlarından dışlayan ekonomik veya kurumsal güç de bir özgürlük kaybı oluşturmaz, çünkü, bir yararı reddetme yetkisi zorlama anlamına gelmez. Bu mevcut yasal duruma göre evinden zorla tahliye kararı verilen bir işsiz evini kaybetmesi, Neoliberal açıdan bir zorlama olmayacaktır: Evinden edilme kararı evini yangın, sel veya farklı bir afet sonucu kaybetmesinden farklı bir şey değildir. Ancak, kişisel özgürlüğe yönelik tehdit, ekonomik alandaki iktidar ilişkilerinden kaynaklanmıyorsa geriye yalnızca partiler, dernekler ve sivil toplumun diğer çıkar grupları gibi, müdahale eden devlet üzerinde kendi inisiyatifleriyle baskı uygulayabilen siyasi aktörler kalır. Dolayısıyla, Neoliberal anlayışta zorlama, ancak kolektif aktörler ekonomik güç ve dağıtım ilişkilerine müdahale etmeyi başarırsa gerçekleşiyor demektir.

Sonuç

Neoliberal özgürlük anlayışı, ekonomik güç sorununun ve kişisel özgürlüğün geliştirilmesi için maddi önkoşullara duyulan ihtiyacın göz ardı edildiği araçsal bir özgürlük anlayışına dayanmaktadır. Özgürlük, yalnızca piyasaya katılımda ayrımcılık yapmamakla sınırlıdır. Neoliberalizm, özgürlükle ekonomik özgürlüğün bu tek taraflı denklemi ile, burjuva liberalizminin özleştirici köklerinden uzaklaşmaktadır. Bir zamanlar burjuva devrimlerinin en önemli hedeflerinden biri olan siyasi özgürlük, artık piyasa toplumu için bir tehdit haline gelmektedir. Neoliberalizmin otoriterleşmeye kaydığı nokta işte tam da burasıdır.

Friedman'da önce siyasal özgürlüğü doğrudan sağlayanın ekonomik örgütlenme biçiminin, yani rekabetçi kapitalizmin, aynı zamanda siyasal özgürlüğü de sağladığını çünkü ekonomik gücü siyasal iktidardan ayırdığını ve böylece her iki gücün birbirini etkisiz hale getirmesini sağladığını ifade ediyor ama arkasından şunu ekliyor: “Ancak tarih, yalnızca kapitalizmin siyasi özgürlük için zorunlu bir koşul olduğunu öğretir. Ancak bu yeterli bir koşul değildir” (Friedman, 2002).

Diktatörlük ile serbest girişim arasındaki bu bağlantının somut örneğini, yakın tarihimizde 1970 yılında Şili’de yasal olarak seçilmiş Salvador Allende hükümetine yönelik olarak Augusto Pinochet tarafından gerçekleştirilen darbeye Chicago Okulu’nun açık destek vermesinde, görmek mümkündür (Çubukçu, 2019). Bu darbe sayesinde demokratik olarak seçilmiş Salvador Allende hükümetinin ve sendikaların acımasız bir şekilde bastırılması, Şili toplumunun Neoliberal model denemesi için ön koşulları sağladı.

Neoliberal anlayışa göre iyi niyetli bir diktatör gerektiğinde neoliberal rekabetçi devleti yapısı ortaya koymak için kabul edilirken, toplumun ege-menliği yozlaşmış demokrasi olarak değerlendirilir.

Kaynakça

1. Caldwell, B. (2002). 14 Hayek and cultural evolution. *Fact and fiction in economics*, 285.
2. Clarke, S. (2005). The neoliberal theory of society. *Neoliberalism: A critical reader*, 50, 59.
3. Çoban, S. (2013). Hegemonya aracı ve ideolojik aygıt olarak medya.
4. Çubukçu, N. D. (2019). *Neoliberal ekonomik düzenin hegemonik erkeklik üzerindeki etkisi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
5. Ekici, S. (2015). Hayek'te devlet ve siyasal sistem.
6. Eriksson, K., & Vogt, H. (2013). On self-service democracy: Configurations of individualizing governance and self-directed citizenship. *European Journal of Social Theory*, 16(2), 153-173.
7. Friedman, M. (2002). *Kapitalismus und Freiheit*. Eichborn.
8. Hall, L. K. (2014). Two invisible hands: family, markets, and the Adam Smith problem. *Propriety and Prosperity: New Studies on the Philosophy of Adam Smith*, 240-253.
9. Herrmann-Pillath, C. (2021). Evolutionary mechanisms of choice: Hayekian perspectives on neurophilosophical foundations of neuroeconomics. *Economics & Philosophy*, 37(2), 284-303.
10. Horn, K. (2019). *The difficult relationship between historical ordoliberalism and Adam Smith* (No. 19/03). Freiburger Diskussionspapiere zur Ordnungsökonomik.
11. Kararmaz, F. Y., & Uygur, G. T. D. (2017). *Hayek'te özgürlük zorlama ve özgür bir toplumun güvenceleri* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi) Anabilim Dalı).
12. Kurmuş, O. (2009). *Bir bilim olarak iktisat tarihinin doğuşu*. Yordam Kitap.
13. Modugno, R. A. (2017). Liberty Versus Democracy in Bruno Leoni and Friedrich Von Hayek. *Libertarian Papers*, 9, 233.
14. Müller-Armack, A. (1978). The social market economy as an economic and social order. *Review of Social Economy*, 36(3), 325-331.
15. Rehmann, J. (2013). *Theories of ideology: The powers of alienation and subjection*. Brill.
16. Modugno, R. A. (2017). Liberty Versus Democracy in Bruno Leoni and Friedrich Von Hayek. *Libertarian Papers*, 9, 233.
17. Müller-Armack, A. (1978). The social market economy as an economic and social order. *Review of Social Economy*, 36(3), 325-331.
18. Rehmann, J. (2013). *Theories of ideology: The powers of alienation and subjection*. Brill.

19. Von Hayek, F. A. (1948). Wahrer und falscher Individualismus. *ORDO: Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft*, 1, 19-55.
20. Whyte, J. (2019). The invisible hand of Friedrich Hayek: Submission and spontaneous order. *Political Theory*, 47(2), 156-184.